

*Katja Perätalo*Lakimies
7–8/2020
s. 1268–1272

Vastuumuotoerottelu ja rakennusurakka

Rakennusurakka on tyyppiesimerkki elinkeinoelämän sopimusrakenteiden monimutkaistumisesta. Yksinkertaisimmillaan rakennusurakka voi koostua vain kahdesta osapuolesta, eli rakennuttajasta ja urakoitsijasta. Usein osapuolia on kuitenkin enemmän. Urakkaan voi osallistua esimerkiksi aliurakoitsijoita, konsultteja, laite- tai tavarantoimittajia, valvojia sekä välillisesti esimerkiksi rahoittajia tai vakuutusyhtiöitä.

Urakkaan liittyvät sopimukset ovat silti yleensä vain kahden osapuolen välisiä. Kaikki urakan osapuolet eivät silloin ole osapuolina yhdessä ja samassa sopimuksessa, eivätkä he lähtökohtaisesti myöskään erillisissä sopimuksissaan sitoudu vastaamaan toistensa suorituksista.

Eri osapuolten suoritukset kytkeytyvät kuitenkin toisiinsa tiiviisti ja hankkeissa tehdään myös yhteistyötä eri osapuolten välillä. Kahdenvälisiin sopimuksiin perustuva sopimustekninen rakenne ei siksi useinkaan vastaa hankkeen kokonaisluonnetta. Yhteiseen lopputulokseen tähtäävän toiminnan ja hankkeen sopimusteknisen järjestäytymisen välillä on silloin jännite.

Vastuumuotoerottelussa on kyse vahingonkorvauskysymysten jaottelusta yhtäältä sopimusvastuuseen ja toisaalta sopimuksenulkoiseen vastuuseen. Tätä sanotaan myös *sopimuksen* ja *deliktin* erotteluksi. Vastuumuotoerottelu perustuu siihen, että sopimuksen vastuuvaikutukset rajoittuvat sopimuksen osapuoliin, ja toisaalta siihen, että sopimuksenulkoisen normisto ei sovellu sopimusperusteisiin vahingonkorvauskysymyksiin. Siksi jos vahinkoa aiheutuu sopimus-suorituksen yhteydessä sellaisten osapuolten välillä, jotka eivät ole keskenään sopimussuhteessa, lähtökohtaisesti näiden osapuolten välillä ei synny vahingonkorvausvastuuta.

Vastuumuotoerottelun ongelmakohdat kulmineituvat yleensä niihin käytännön vahingonkorvauskysymyksiin, jotka syntyvät silloin, kun perinteinen jako sopimuksen ja deliktin välillä on jännitteessä asetelman reaaliuonteen kanssa. Tällaisille ongelmakohdille alttiita vastuuasetelmia on erityisesti laajoissa rakennushankkeissa runsaasti.

Vastuumuotojen väliselle rajapinnalle sijoittuu kuitenkin myös sellaisia vastuukysymyksiä, jotka hämärtävät tämän sinänsä hyvin yksinkertaiselta kuulostavan

* *Katja Perätalo*, OTT. Lectio praecursoria Helsingin yliopistossa 11.9.2020 pidetyssä väitöstilaisuudessa, jossa kirjoittaja puolusti väitöskirjaansa Vastuumuotoerottelu ja rakennusurakka: Velvoiteoikeudellinen tutkimus sopimuksen ja deliktin väliselle rajapinnalle sijoittuvista vahingonkorvauskysymyksistä rakennusurakan vastuuasetelmien kontekstissa.

kahtiajaon suoraviivaisuutta. Väitöskirjassa käsitellään näihin kysymyksiin liittyviä velvoiteoikeudellisia sääntöjä ja sovelletaan niitä rakennusurakan vastuuasetelmien kontekstiin.

Tuttavien kesken tutkimus on kulkenut kansantajuisemmalla työnimellä ”rakennusurakan *hämärät* vastuutilanteet”. Työnimi ei vastaa tieteelliseltä uskottavuudeltaan aivan väitöskirjalle asetettavia vaatimuksia, mutta tutkimuksen sisältöä se kyllä kuvaa osuvasti. Käytännössä kysymys on oikeastaan kaikesta muusta kuin puhtaasta sopimusvastuusta tai puhtaasti ulkopuoliseen kohdistuvasta sopimuksenulkoisesta vastuusta.

Käytännön oikeuselämässä tällaisia ”hämäriä” vastuutilanteita voi esiintyä erityisesti kansainvälisissä energia- ja teollisen alan laajoissa projektitoimituksissa. Vahingot ovat niissä usein suuria ja hanke rakentuu laajojen toimitusketjujen ja -verkostojen varaan. Tällaisissa hankkeissa tutkimuksen kohteena olevat vastuukysymykset usein myös tulevat käsiteltäväksi astetta herkemmin kuin muissa projekteissa. Hankkeista laajimmat ja monimutkaisimmat ovat usein kertaluontoisia. Silloin perinteinen kahdenvälisiin sopimuksiin painottuva ajattelu ei välttämättä ohjaa vaatimusten kohdistamista yhtä vahvasti kuin kotimaisiin vakioehtoihin tai vastaaviin vakiintuneisiin sopimusrakenteisiin pohjautuvissa hankkeissa usein on asian laita.

Muodollisesti vastuumuotoerottelun oikeudellisille ongelmakohdille alttiita sopimusrakenteita esiintyy kuitenkin laajalti koko rakennusosalalla ja muussakin elinkeinoelämän toiminnassa, jossa vaihdantarakenne nojaa vahvasti sopimusketjuihin tai -verkkoihin. Asetelmia yhdistää se, että niiden osapuolet voivat aiheuttaa toisilleen vahinkoja muutoinkin kuin suoran sopimussuhteen osapuolina tai puhtaasti kolmansina toisiinsa nähden.

Vastuumuotojen väliselle rajapinnalle sijoittuvien oikeuskysymysten joukkoon voidaan lukea välittömän sopimussuhteen ylittävä vastuu, sopimuksesta riippumaton vastuu, perusteettoman edun palautus, sekä eräät yhteisvastuuseen ja takautumiseen liittyvät vahingonkorvauskysymykset.

Välittömän sopimussuhteen ylittävässä vastuussa on kysymys niistä edellytyksistä, joilla sopimusvastuuta voidaan soveltaa kahden sellaisen osapuolen välillä, jotka eivät ole keskenään sopimussuhteessa. Tutkimuksessa on tästä näkökulmasta arvioitu yhtäältä sopimusketjuihin ja toisaalta yhteistyöhön liittyvää vastuuta.

Sopimusketjuun liittyvällä vastuulla eli niin sanotulla *suoravastuulla* tarkoitetaan niitä edellytyksiä, joiden vallitessa esimerkiksi rakennuttaja voisi esittää suoraan aliurakoitsijaan kohdistuvia vahingonkorvausvaatimuksia. Yhteistyöhön liittyvä vastuu taas riippuu siitä, minkälaisen edellytysten vallitessa voi syntyä vahingonkorvausvastuuta kahden sellaisen osapuolen välillä, jotka eivät ole so-

pimussuhteessa toisiinsa, mutta jotka kuitenkin tekevät keskenään yhteistyötä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi hankkeen pääsuunnittelija ja erityissuunnittelija.

Kummankin kysymyksen osalta vallitsevaan oikeustilaan liittyy epävarmuutta. Vastuu sinänsä voi tulla kysymykseen, mutta kynnys on vähintäänkin korkealla.

Sopimussuoritusten yhteydessä voi syntyä myös sopimuksesta riippumatonta vastuuta. Vastuu määräytyy silloin vahingonkorvauslain perusteella. Sopimuksesta riippumaton vastuu edellyttää ensinnäkin, että vastuun perusteena oleva normi on aidosti sopimuksesta riippumaton. Tällaisia ovat normit, jotka ovat sellaisenaan voimassa osapuolten välillä ilmankin sopimusta. Tätä sinänsä hyvin suoraviivaista linjausta hämärtää kuitenkin se, että sopimuksesta riippumaton normi voi olla myös muu kuin nimenomainen normi, eli esimerkiksi yleinen velvollisuus. Tämä voi asettaa haasteita käytännön vahingonkorvauskysymysten arvioimiselle varsinkin silloin, kun vahinko on kiinteästi yhteydessä sopimusperusteiseen suoritukseen.

Sopimuksenulkoisen vastuu on lisäksi toissijaista sopimusvastuuseen nähden. Pelkkä osapuolten välisen sopimuksen olemassaolo ei riitä sulkemaan pois sopimuksenulkoista vastuuta osapuolten välillä. Vastuu riippuu kuitenkin aina myös sopimusvastuun tapauskohtaisesta ulottuvuudesta.

Sopimuksen osapuolten välillä sopimuksen *sisällöllä* on siten merkitystä sopimuksesta riippumattoman vastuun soveltuvuuden ja ulottuvuuden kannalta. Muiden kuin sopimuksen osapuolten välillä sopimuksenulkoista vastuuta ei sen sijaan pääsääntöisesti pysty rajoittamaan.

Siksi esimerkiksi urakkasopimuksen sisällöllä ei lähtökohtaisesti ole vaikutusta sopimuksenulkoiseen vastuuseen rakennuttajan ja aliurakoitsijan välillä, jos vastuu perustuu sopimuksesta riippumattomaan normiin. Tämä pääsääntö on vahva, mutta siihenkin on osoitettavissa poikkeuksia. Rakennuttajan ja urakoitsijan väliseen sopimuksenulkoiseen vastuuseen urakkasopimuksella sen sijaan voi olla vaikutusta.

Vastuumuotojen väliselle rajapinnalle sijoittuvia kahdenvälisiä vastuuasettelmia voi syntyä myös perusteettoman edun palautuksen näkökulmasta. Toisen kustannuksella syntynyt perusteeton etu on lähtökohtaisesti palautettava. Etu voi olla rahallinen tai ilmetä esimerkiksi toisen puolesta tehtynä työnsuorituksena. Tällaisia asettelmia voi syntyä myös rakennusurakan kontekstissa. Kyseessä on sikäli toissijainen konstruktio nimenomaisiin vahingonkorvauskysymyksiin nähden, että perusteettoman edun palautusta ei tulisi soveltaa niissä asettelmissa, jotka kuuluvat joko sopimusperusteisen tai sopimuksenulkoisen vahingonkorvausvastuun piiriin. Tästä huolimatta perusteettoman edun palautuksellakin on oma paikkansa vastuumuotojen väliselle rajapinnalle sijoittuvien oikeuskysymysten joukossa.

Yhteisvastuulla tarkoitetaan solidaarista vastuuta, jossa vähintään kaksi velallista on velkojaa kohtaan henkilökohtaisesti vastuussa velvoitteen suorittamisesta

sen koko laajuudelta. Yhteisvastuu voi perustua joko yhtenäiseen tai eriävään normipohjaan. Tämä tarkoittaa, että yhteisvastuu voi tulla kysymykseen muutenkin kuin erikseen sopimalla tai lain määäämissä tilanteissa. Ratkaisevaa on se, onko useampi kuin yksi velallinen samaan aikaan samasta vahingosta korvausvastuussa vahingonkärsijää kohtaan. Jos on, kysymys on yhteisvastuusta.

Rakennusurakan kontekstissa yhteisvastuu voi siksi tulla kysymykseen esimerkiksi niin, että urakoitsija ja suunnittelija ovat yhteisvastuussa rakennuttajaa kohtaan, urakoitsija rakennusvirheen ja suunnittelija samaan aikaan suunnitteluvirheen perusteella. Rakennuttaja voi silloin vaatia koko vahingonkorvauksen suorittamista kummalta tahansa valintansa mukaan. Yhteisvastuu voi rakennusurakassa tulla kysymykseen myös esimerkiksi sopimusketjun suoritusportaiden välillä tai siten, että rakennusvalvontaviranomainen ja urakoitsija ovat yhteisvastuussa rakennusvirheestä rakennuttajaa kohtaan, kumpikin oman laiminlyöntinsä perusteella.

Velallisten osalta keskeinen yhteisvastuun oikeusvaikutus liittyy siihen, että vastuu saatetaan takautumisen perusteella jakaa viimekätisessä suhteessa. Takautumisen myötä se velallisista, joka on suorittanut vahingonkärsijälle koko vahingonkorvausvelan, voi vaatia toiselta yhteisvelalliselta tälle kuuluvan osuuden suorittamista takautuvasti. Osuudet on yleensä määritettävä kiinnittäen huomiota esimerkiksi tuottamuksen tai vaikuttavuuden asteeseen vahingon syntymisessä. Jos muuta ei katsota perustelluksi, osuudet jaetaan velallisten pääluvun mukaisesti.

Pääsääntöisesti takautumisoikeutta voidaan puoltaa silloin kun on kysymys yhteisvastuusta. Velallisen vastuuta laajentavaa merkitystä takautumisella ei kuitenkaan saisi olla. Tämä voi vaikuttaa takautumisoikeuteen osassa yhteisvastuutapauksista silloin, kun yhteisvastuusta ei ole erikseen sovittu eikä yhteisvastuu perustu lain määräykseen.

Vastuumuotojen väliselle rajapinnalle sijoittuvat vastuuasetelmat voidaan nähdä paitsi yksittäin relevantteina korvausvastuun muotoina, myös kokonaisuutena katsoen toisiinsa kytköksissä olevina oikeuskysymyksinä. Niiden avulla vastuu vahingosta voi jakautua sen aiheuttajille laajassa vastuuasetelmassa ilmankin, että korvausteiden välttämättä on kuljettava yksinomaan suorien sopimussuhdeiden kautta.

Tämä on olennainen havainto paitsi rakennusalalla, myös yleisemmin sellaisilla elinkeinoelämän osa-alueilla, joissa järjestäytyminen pelkää kahden välisen sopimusten varaan on jännitteessä vaihdannan reaaliuonteiden kanssa.

Kuten sanottu, vastuumuotojen väliselle rajapinnalle sijoittuvat vahingonkorvauskysymykset muodostavat kuitenkin poikkeuksen vastuumuotoerotellua koskeviin velvoiteoikeudellisiin pääsääntöihin. Tämä näkyy myös käytännön

vahingonkorvaustilanteissa. Pääsääntöisesti vahingonkorvausvastuut ratkaistaan kahdenvälisten sopimusten perusteella.

Muut kuin perinteiset sopimusvastuut rakennusurakan osapuolten kesken ovat itse asiassa ristiriidassakin rakennusalan perinteisten käytäntöjen kanssa. Moniin tämän tutkimuksen kohteena oleviin vastuuasitelmiin liittyy sellaisia käytännön järjestäytymiseen perustuvia näkökohtia, jotka vaikuttavat vastuumuotojen väliselle rajapinnalle sijoittuvien oikeusilmiöiden esiintymistiheyteen käytännön oikeuselämässä.

Tällaisena voidaan pitää esimerkiksi yleisesti kotimaisiin vakioehtoihin pohjautuvissa urakoissa käytössä olevaa sivu-urakan alistamismenettelyä, jossa määritellään vastuiden rajapintoja sellaisten urakan osapuolten välillä, jotka muuten eivät olisi keskenään sopimussuhteessa. Rakennushankkeen osapuolet ovat lisäksi yleensä sopijapuolten kesken systematisoitavissa jommankumman osapuolen vastuulla oleviksi suoritusapulaisiksi, eikä muiden osapuolten välisten suhteiden itsenäinen arviointi siksi aina ole käytännössä erikseen välttämätöntä. Alalla myös suositaan kahdenvälisiin sopimuksiin pohjaavaa välimiesmenettelyä riidanratkaisukeinona, mikä ohjaa vastuukysymyksiä ratkottavaksi kahdenvälisen sopimusten perusteella silloinkin, kun myös muunlaiset korvaustiet ja vastuuasotelmat olisivat oikeudellisesti perusteltuja.

Tutkimuksessa on kuitenkin osoitettu, että rakennusurakkaan liittyvä oikeudellinen toimintaympäristö sisältää myös muunlaisia vastuuaselmia kuin perinteisiä suoria sopimusvastuita. Alalla vallitsevat käytännöt eivät vaikuta tällaisten vastuuaselmien normatiiviseen olemassaoloon, vaan lähinnä niiden konkretisoitumiseen käytännön oikeuselämässä. Siksi niihin kohdistuva oikeudellinen tutkimus palvelee sekä rakennusalan että oikeustieteen tarkoituksia.